

УДК 37.013-056.45(477.52/.6) "19/20"

ТЕХНОЛОГІЇ ПОШУКУ Й ВІДБОРУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ У РЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМАХ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНИХ ШКОЛЯРІВ

М. М. Кабанець

ORCID 0000-0002-7961-8350

Виявлення обдарованих дітей була і залишається складною психолого-педагогічною задачею. В Україні й досі не створена єдина система пошуку й відбору обдарованих дітей. Стаття присвячена аналізу основних підходів до пошуку, виявлення та діагностики обдарованих дітей. Наведено проблеми, які заважають коректній ідентифікації обдарованих дітей.

Розглянуто досвід зарубіжних країн та закладів освіти Донецької та Луганської областей щодо виявлення обдарованих школярів. Описано основні процедури, які дозволяють ідентифікувати обдарованість у ранньому віці, серед яких тести інтелекту, тести досягнень, тести здібностей, тести креативності, інтерв'ю, спостереження та експертна оцінка.

Виявлення обдарованих дітей – тривалий процес, пов'язаний з аналізом розвитку конкретної дитини, тому діагностичні процедури мають проводитися декілька разів протягом навчання в загальноосвітній школі. Розуміння складових обдарованості можуть допомогти ідентифікувати потенційно обдарованих дітей. Вони включають задатки, схильності, інтереси, допитливість, швидкість у засвоєнні нової інформації, схильність до постійних порівнянь, прояв загального інтелекту, наполегливість, творчість, інтуїцію, здібності до вироблення особистісних стратегій і тактик під час розв'язання загальних та нових проблем тощо.

Практика виявлення обдарованих дітей у східноукраїнському регіоні включає: спостереження, експертне оцінювання, опитування батьків, створення банків обдарованих дітей, проведення експериментальних уроків за спеціальними програмами, вивчення продуктів творчої діяльності дітей, організація предметних олімпіад, інтелектуальних змагань, конференцій, конкурсів, турнірів, спортивних змагань, проведення діагностичних досліджень із застосуванням різних психологічних методик.

Ключові слова: обдарованість, обдаровані школярі, діагностика обдарованості, педагогічна підтримка обдарованих.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Виявлення та діагностика обдарованості завжди була і залишається складною науково-практичною задачею через різноманітність тлумачень обдарованості, брак кваліфікованих фахівців, а також через наявність потенційної обдарованості, яку не просто побачити навіть педагогам, обізнаним у питаннях обдарованості. Критерії ідентифікації обдарованості варіюють від високих оцінок в школі, тестів інтелекту до оцінки батьками своєї дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Різним аспектам обдарованості, питанням діагностики обдарованості, соціально-педагогічної підтримки обдарованої особистості присвятили свої дослідження як вітчизняні, так і зарубіжні педагоги й психологи, серед яких В. Алфімов, О. Антонова, Д. Богоявленська, О. Музика, О. Кульчицька, Н. Лейтес, О. Матюшкін, В. Рубцов, Б. Теплов, В. Юркевич, Дж. Гілфорд, Дж. Равен, Дж. Рензуллі та ін. Проте в Україні й досі не створена єдина система пошуку й відбору обдарованих дітей.

Метою статті є розкриття основних підходів до пошуку та виявлення обдарованих дітей у регіональних системах педагогічної підтримки обдарованих дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Погоджуємося з В. Рубцовим та В. Юркевичем (2011), які підкреслюють, що проблема виявлення обдарованих дітей полягає не в самому по собі акті або факті виділення із загальної маси особливо привілейованих в розумовому відношенні дітей, а перш за все в створенні сприятливих умов для їх розвитку, з тим щоб виявляти здібних до інтелектуального і особистісного росту дітей в самому навчально-виховному процесі.

Існує декілька хибних уявлень про діагностику дитячої обдарованості, навіть серед освітян. На жаль, через відсутність спеціальної підготовки у вихователів дошкільних закладів та вчителів початкових класів застосовується стереотипний підхід до ідентифікації обдарованості, коли вона асоціюється з рівнем розвитку пізнавальних процесів або підготовленістю дитини, яка відображає кількість вкладених зусиль батьків. У цьому випадку діти, які мають задатки та потенційну обдарованість, залишаються поза увагою педагогів та фахівців.

Інша точка зору, яка також заважає коректній ідентифікації обдарованих дітей, полягає в тому, що вважається, що діагностикою мають займатися виключно фахівці-психологи, отже це є суто психологічна проблема. Насправді проблема пошуку, виявлення та діагностики

обдарованості – це психолого-педагогічна проблема, яка має вирішуватися спільними зусиллями педагогів, психологів та батьків.

Якщо звернутися до зарубіжного досвіду, то як правило, виявлення обдарованих учнів та студентів знаходиться в компетенції експертів (шкільні психологи, педагоги або вчені), які використовують стандартизовані тести. Інформація, яку надають батьки, вітається та обов'язково враховується в процесі ідентифікації обдарованості. Щоб визначити студентів, спроможних до спеціальних програм, таких як пропуск року навчання або ускладнені програми, головним критерієм є думка вчителів, а також фахівців з психології. Спеціалізовані школи можуть мати свої власні критерії ідентифікації обдарованості, втім, у більшості країн використовуються психологічні тести (тести IQ, особистісні тести). Високі досягнення в школі також вважаються індикатором високого потенціалу (Monks, Pfluger, 2005).

Складність пошуку та ідентифікації обдарованих дітей посилює наявність рівнів прояву обдарованості, які виділяють психологи:

- актуальна (сформована) обдарованість, високі здібності, які яскраво проявляються в тій чи іншій діяльності; як правило, більшістю дослідників тільки діти з такими проявами і зараховуються до категорії «обдаровані»;

- потенційна (нерозвинена) обдарованість – це той випадок, коли високі здібності існують в потенційній формі, і для їх розвитку необхідні сприятливі умови;

- замаскована (прихована) обдарованість – високі здібності, не помічені невідповідними дорослими (вчителі, психологи, батьки та ін.); маскуваність здібностей буває навмисним або ситуативним, коли, наприклад, в підлітковому віці діти соромляться бути «не як усі» в класі, де бути розумним, легко вчитися непростивно, через що вони «ховають» свої здібності (Юркевич, 2010).

Діагностика обдарованості, як правило, починається з діагностичних процедур та методів, які спрямовані на раннє виявлення у дітей здібностей та нахилів. Вона має бути поетапною та комплексною, що включає оцінювання різних аспектів поведінки та діяльності дитини, використання декількох джерел інформації та професійні тестові методики. Поетапність передбачає перехід від загальних характеристик та висновків до детального, глибокого аналізу сфер обдарованості особистості.

Психолого-педагогічна наука накопичила багато інструментів і методів ідентифікації обдарованих школярів, серед яких тести інтелекту, тести досягнень, тести здібностей, тести креативності, інтерв'ю, спостереження та експертна оцінка. Проте, тести інтелекту та експертна

оцінка були серед найбільш часто використовуваних інструментів для ідентифікації протягом майже усього минулого століття. Коли ідентифікація розглядається як процес, перший етап починається з номінації. Номінація – це процес ідентифікації, який здійснюється з урахуванням індивідуальних критеріїв. Учителі в класі виконують важливе завдання в цьому процесі, спостерігаючи за учнями своїх класів і виділяючи з них обдарованих для подальшого обстеження психологами або фахівцями в галузі обдарованості відповідно до їх поведінкових характеристик. Також в цьому процесі активно задіяні батьки, які беруть участь в первинній ідентифікації через анкетування.

Виявлення обдарованих дітей – тривалий процес, пов'язаний з аналізом розвитку конкретної дитини, тому діагностичні процедури мають проводитися декілька разів протягом навчання в загальноосвітній школі. Часто у дітей, які в ранньому дитинстві не мають ознак обдарованості, можуть з дорослішанням проявлятися високі і навіть видатні здібності.

Незважаючи на суб'єктивність первинної ідентифікації, ігнорування такого методу ідентифікації обдарованих дітей учителями та батьками може спричинити те, що більшість школярів, які навчаються в загальноосвітніх класах, можуть залишатися поза увагою фахівців, які опікуються педагогічною підтримкою обдарованих школярів.

Нереалізовані природні здібності можна вважати прихованою обдарованістю. В. Моляко (2005) виділяє такі складові обдарованості, які можуть допомогти ідентифікувати потенційно обдарованих дітей:

- задатки, схильності, що виявляються у підвищеній чутливості, певній вибірковості, перевагах, а також у динамічності психічних процесів;
- інтереси, їхня спрямованість, частота та систематичність прояву, домінування пізнавальних процесів;
- допитливість, прагнення до створення нового, схильність до розв'язання та пошуку проблем;
- швидкість у засвоєнні нової інформації;
- схильність до постійних порівнянь, зіставлень, вироблення еталонів для подальшого відбору;
- прояв загального інтелекту – засвоєння, розуміння, швидкість оцінок та вибору способів розв'язання, адекватність дій, емоційне забарвлення окремих процесів, емоційне ставлення, вплив почуттів на суб'єктивне оцінювання, вибір, перевага тощо;
- наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, працьовитість, систематичність у діяльності, сміливе прийняття рішень;
- творчість – уміння комбінувати, знаходити аналогії;

– схильність до зміни варіантів, економічність у рішеннях, раціональне використання засобів, часу тощо;

– інтуїція – схильність до надшвидких оцінок, рішень, прогнозів; швидке оволодіння вміннями, навичками, прийомами, оволодіння технікою діяльності, ремісничою майстерністю;

– здібності до вироблення особистісних стратегій і тактик під час розв'язання загальних та нових проблем, завдань, пошук виходу зі складних, нестандартних, екстремальних ситуацій тощо (Моляко, 2005).

До початку збройного конфлікту у 2014 році в Донецькій та Луганській областях не було створено єдиної моделі пошуку, виявлення та ідентифікації обдарованих дітей. Втім, існували успішні науково-обґрунтовані, впроваджені та перевірені практикою системи, які варто взяти до уваги. Створення спеціалізованих навчальних закладів для обдарованих дітей змусило їх педагогічні колективи розробити методики відбору учнів для таких закладів.

Зусилля освітян, які опікувалися обдарованими школярами, були спрямовані на поетапну ідентифікацію обдарованих дітей в процесі з метою їх подальшого залучення до навчання за спеціальними програмами у загальноосвітніх навчальних закладах і в позашкільних закладах), або запрошення до спеціалізованих закладів для обдарованих дітей.

Раннє виявлення обдарованості здійснюють в основному батьки, вихователі та вчителі завдяки спостереженню за дитиною. За тлумаченням В. Рибалки (2016), спостереження за проявами обдарованості – це «один із найважливіших у роботі психолога і педагога методів дослідження, що полягає у цілеспрямованому, зумовленому певними завданнями сприйманні психологічних проявів обдарованості в процесі поведінки та творчої діяльності людини» (с. 311).

Спостереження має відповідати вимогам: мати мету; бути об'єктивним, повторюваним; воно повинно бути фактологічним, без аналізу, інтерпретацій, висновків та гіпотез; воно має поєднуватися з іншими діагностичними методами. Успішність застосування цього методу залежить від розуміння спостерігачем критеріїв оцінки зовнішніх проявів обдарованості, які проявляються у спілкуванні, спрямованості особистості, рисах характеру, інтелектуальних можливостях, мотивації і т.п.

Окрім спостереження, використовуються такі методи виявлення обдарованих дітей:

– експертне оцінювання поведінки дітей суб'єктами педагогічної підтримки, тобто педагогами (думки вчителів як первинний етап виявлення обдарованих дітей показали свою ефективність в таких країнах, як Англія, США, Сінгапур, і включені там в систему ідентифікації обдарованих дітей),

– опитування батьків, з метою не стільки виявлення їх думки про здібності їхніх дітей (вони, часто мають суто суб'єктивний характер), скільки отримання реальної інформації про діяльність дитини в позашкільний час,

– створення банків обдарованих дітей,
– проведення експериментальних уроків за спеціальними програмами, залучення дітей до ігрових та предметно-орієнтованих занять,
– вивчення продуктів творчої діяльності дітей,
– організація предметних олімпіад, інтелектуальних конкурсів, турнірів, спортивних змагань, конференцій і т.п.,
– проведення діагностичного дослідження з використанням різних психологічних методик.

Після накопичення достатнього масиву даних, фахівець (психолог або спеціаліст в галузі обдарованості) їх інтерпретує, складає психологічний портрет та прогнозує розвиток здібностей та творчого потенціалу особистості обдарованої дитини.

Діагностика обдарованості має проводитися на різних етапах розвитку особистості із застосуванням комплексу методів, які мають бути відповідними віковим особливостям дитини та відстежувати її розвиток.

У місті Макіївка Донецької області була створена ефективна система пошуку та відбору обдарованих дітей, якою керував Навчально-методичний центр Управління освіти Макіївської міської ради (Дейнеко, 2013).

Процес виявлення обдарованості у дітей був розбитий на декілька етапів. Перший етап передбачав ретельне та всебічне спостереження за дитиною, її поведінкою, діяльністю, особливостями виявлення та розвитку психічних та розумових процесів. Таке спостереження здійснювали вчителі та вихователі, які працюють в класі. Якщо вчителі виявляли дітей з ознаками обдарованості, вони повідомляли шкільного психолога. На другому етапі психолог більш ретельно вивчав психічні особливості дитини, проводив опитування вчителів, батьків, самої дитини, однокласників з метою виявлення інтересів, схильностей обдарованої дитини, особливостей мотивації, потреби у творчій самореалізації, винахідливості та ін. На третьому етапі психолог організував тестування дитини з ознаками обдарованості за методиками визначення коефіцієнту розвитку інтелекту. Після проведення комплексу діагностичних процедур склалися програми індивідуального розвитку обдарованої дитини та розроблявся індивідуальний план роботи з нею. Четвертий етап передбачав вивчення продуктів творчої діяльності або науково-дослідницької діяльності обдарованого школяра та/або результатів його участі в

предметних олімпіадах, конкурсах, змаганнях, конференціях і т.п. На останньому, п'ятому, етапі педагоги та психологи ретельно аналізували досягнення учня, можливості його подальшого розвитку, корегували план роботи з ним, надавали підтримку та рекомендації учню та педагогам, які з ним працюють (Дейнеко, 2013, с. 112).

У ліцеї при Донецькому національному університеті відбір старшокласників здійснювався не лише за академічною успішністю з профільного предмета, а й за результатами діагностики, яка допомагала з'ясувати рівень їх розумового розвитку та володіння мисленнєвими прийомами та операціями, рівень їх креативності та мотивації до досягнення успіху. Усі абітурієнти проходили трьохетапну діагностику, яка складалася з комплексу тестів:

- вивчення рівня розвитку інтелекту за методикою «Прогресивні матриці Равена» та скороченим тестом Амтхауера «ТСІ»;
- вивчення рівня мотивації до досягнень за методикою М. Орлова;
- вивчення рівня творчих здібностей та творчого потенціалу за методикою КТТМ П. Торренса (Зотова, 2010).

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, пошук та виявлення обдарованих дітей – це складний та довготривалий процес. Наразі існує велика кількість діагностичних інструментів, які дозволяють виявити обдарованих дітей. Педагоги та психологи, що працюють з обдарованими дітьми, як правило, використовують комплекс методів, які спрямовані на з'ясування рівня інтелектуального розвитку дитини, її творчого потенціалу та мотивації. Тільки за умови розуміння педагогами сутності обдарованості, її складових, застосування комплексних методик та розуміння психології дитини можна виявити обдарованість та створити обдарованій дитині сприятливі умови для розвитку її здібностей і самореалізації. Подальшої розробки потребують питання координації зусиль освітніх установ різних рівнів щодо узгодження процедур діагностики обдарованих дітей.

Література

1. Дейнеко С. В. Психолого-педагогічний супровід розвитку обдарованої дитини (з досвіду роботи). *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 12 (19). С. 110 – 113.
2. Зотова І. Система психолого-педагогічного супроводу обдарованих учнів ліцею. *Рідна школа*. 2010. №4-5 (квітень-травень). С. 27 – 29.
3. Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Обдарована дитина*. 2005. № 6. С. 2-9.
4. Рибалка В. В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості : термінол. слов. НАПН України, Ін-т обдар. дитини, Ін-т пед.

освіти і освіти дорослих. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 423 с.

5. Рубцов В. В., Юркевич В. С. Теория и практика работы с одаренными детьми. *Вестник практической психологии образования*. 2011. № 1. С. 9-15.
6. Юркевич В. С. Современные проблемы работы с одаренными детьми. *Электронный журнал «Психологическая наука и образование»*. 2010. № 5. URL : http://psyedu.ru/files/articles/psyedu_ru_2010_5_1960.pdf (дата звернення : 30.09.2018).
7. Monks F. J., Pfluger R. Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective. URL : http://www.pef.unilj.si/fileadmin/Datoteke/CRSN/branje/Gifted_Education_in_21_European_Countries_Inventory_and_Perspective_2005_.pdf (дата звернення : 28.09.2018).

References

1. Deineko, S. V. (2013). Psyholoho-pedahohichniy suprovod rozvytku obdarovanoi dytyny (z dosvidu roboty) [Psychological and pedagogical support for the development of a gifted child (from work experience)]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*, # 12 (19), 110–113 (ukr).
2. Zotova, I. (2010). Systema psykhohoho-pedahohichnogo suprovodu obdarovanykh uchniv litseiu [System of psychological and pedagogical support of gifted pupils of Lyceum]. *Ridna shkola*. #4-5 (April-May), 27–29 (ukr).
3. Moliako, V. O. (2005). Tvorchyi potentsial liudyny yak psykhohohichna problema [Creative potential of man as a psychological problem]. *Obdarovana dytna*, # 6, 2-9 (ukr).
4. Rybalka, V. V. (2016). *Slovnnyk iz psykhohohii ta pedahohiky obdarovanosti i talantu osobystosti: terminol. slov. [Dictionary of psychology and pedagogy of giftedness and talent of personality]*. NAES of Ukraine, Institute of Gifted Child, Institute of Pedagogical and Adult Education. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, . 423 s.
5. Rubcov, V. V., & Jurkevich, V. S. (2011). Teoriya i praktika raboty s odarennyimi detmi [Theory and practice of working with gifted children]. *Vestnik prakticheskoy psihologii obrazovaniya*. # 1, 9-15 (rus).
6. Yurkevich, V. S. (2010). Sovremennyye problemy raboty s odarennyimi det'mi [Current problems of working with gifted children]. *Elektronnyy zhurnal "Psikhologicheskaya nauka i obrazovanie"*, #5. Retrieved from http://psyjournals.ru/files/33829/psyedu_ru_2010_5_Yurkewich.pdf (date of appeal: 30/09/2018) (rus).
7. Monks, F. J., & Pfluger, R. *Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective*. Retrieved from http://www.pef.unilj.si/fileadmin/Datoteke/CRSN/branje/Gifted_Education_in_21_European_Countries_Inventory_and_Perspective_2005_.pdf (date of appeal: 28/09/2018) (eng).

ТЕХНОЛОГИИ ПОИСКА И ОТБОРА ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ В РЕГИОНАЛЬНЫХ СИСТЕМАХ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДДЕРЖКИ ОДАРЕННЫХ ШКОЛЬНИКОВ

М. Н. Кабанец

Выявление одаренных детей была и остается сложной психолого-педагогической задачей. В Украине до сих пор не создана единая система поиска и отбора одаренных детей. Статья посвящена анализу основных подходов к поиску, выявлению и диагностике одаренных детей. Приведены проблемы, которые мешают корректной идентификации одаренных детей.

Рассмотрен опыт зарубежных стран и учебных заведений Донецкой и Луганской областей по выявлению одаренных школьников. Описаны основные процедуры, которые позволяют идентифицировать одаренность в раннем возрасте, среди которых тесты интеллекта, тесты достижений, тесты способностей, тесты креативности, интервью, наблюдения и экспертная оценка.

Выявление одаренных детей – продолжительный процесс, связанный с анализом развития конкретного ребенка, поэтому диагностические процедуры должны проводиться несколько раз в течение обучения в общеобразовательной школе. Понимание составляющих одаренности может помочь идентифицировать потенциально одаренных детей. Они включают задатки, склонности, интересы, любознательность, скорость в усвоении новой информации, склонность к постоянным сравнениям, проявление общего интеллекта, настойчивость, творчество, интуиция, способности к выработке личностных стратегий и тактик при решении общих и новых проблем и т.д.

Практика выявления одаренных детей в восточноукраинском регионе включает: наблюдение, экспертную оценку, опрос родителей, создание банков одаренных детей, проведение экспериментальных уроков по специальным программам, изучение продуктов творческой деятельности детей, организацию предметных олимпиад, интеллектуальных соревнований, конференций, конкурсов, турниров, спортивных соревнований, проведение диагностических исследований с применением различных психологических методик.

Ключевые слова: одаренность, одаренные школьники, диагностика одаренности, педагогическая поддержка одаренных.

IDENTIFICATION PROCESSES IN REGIONAL PEDAGOGICAL PROVISION FOR GIFTED CHILDREN

M. M. Kabanets

Identification of gifted children has been a complex psychological and pedagogical task. In Ukraine, there is still no consistent system for identification of gifted children. The article is devoted to the analysis of basic approaches to the search and identification of gifted children. The problems that prevent the proper identification of gifted children are presented.

The experience of foreign countries and educational institutions of Donetsk and Lugansk oblasts concerning the identification of gifted pupils is considered. The basic procedures that identify early giftedness, including intelligence tests, achievement tests, abilities tests, creativity tests, interviews, observations, and peer review are described.

Identification of gifted children is a long process associated with the analysis of the development of a particular child, so diagnostic procedures should be conducted several times during the education in a comprehensive school. Understanding the components of giftedness can help identify potentially gifted children. They include predispositions, inclinations, interests, curiosity, the speed of assimilation of new information, tendency to constant comparisons, manifestation of general intellect, persistence, creativity, intuition, ability to develop personal strategies and tactics when solving common and new problems, etc.

The practice of identifying gifted children in the eastern Ukrainian region includes: observation, expert evaluation, parent surveys, creation of gifted children's data bases, pilot classes on special programs, study of children's creative activity, organization of Olympiads, intellectual competitions, conferences, tournaments, sports competitions, conducting diagnostic procedures using various psychological methods.

Key words: Giftedness, gifted children, identification of the gifted, pedagogical provision for the gifted.

Кабанець Марина Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри мовної підготовки ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» (м. Покровськ, Україна). E-mail: maryna.kabanets@donntu.edu.ua

Kabanets Maryna Mykolaivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of Language Training Department, SHEI "Donetsk National Technical University" (Pokrovsk, Ukraine). E-mail: maryna.kabanets@donntu.edu.ua